

ادراک زنان از گردشگری تک جنسیتی کارکردها، چالش‌ها و راهبردهای مواجهه در خانواده

ندا رضوی‌زاده^{۱*}، زهرا برادران کاشانی^۲

چکیده

گردشگری به‌منزله یک فعالیت فراغتی مدرن در جوامع معاصر شناخته می‌شود. با این حال، همچون بسیاری از فعالیت‌های فراغتی، دسترسی به سفر و گردشگری توزیع برابری در میان دسته‌های مختلف اجتماعی از جمله طبقات و جنسیت‌های مختلف (زنان و مردان) ندارد. از سوی دیگر، طبقه متوسط در جامعه ایران دگرگونی‌های وسیعی را در ارزش‌ها، الگوهای رفتاری و انتخاب‌ها در دهه‌های اخیر تجربه می‌کند. از همین رو، هدف پژوهش حاضر پاسخ به دو پرسش ذیل است: نخست اینکه زنان امروز طبقه متوسط در کلان‌شهرهای ایران چه کارکردهایی برای سفرهای تک‌جنسیتی ادراک می‌کنند؟ و دوم اینکه زنان مذکور در سفرهای تک‌جنسیتی پیش، حین و پس از سفر چه چالش‌هایی را ادراک می‌کنند و برای مواجهه با این چالش‌ها چه راهبردهایی را اتخاذ می‌کنند؟ برای این منظور رویکرد کیفی و روش مردم‌نگاری اتخاذ شد. در این زمینه، از چهارده زن مصاحبه عمیق انجام شد. یافته‌ها نشان داد زنان دو نوع کارکرد سلبی و ایجابی برای سفرهای تک‌جنسیتی/ تنها قائل‌اند. مهم‌ترین چالش آن‌ها، پیش از سفر، جلب رضایت خانواده و مدیریت منزل در غیابشان بود. چالش‌های حین سفر نیز به دو گونه عاطفی و کارکردی قابل دسته‌بندی بود. چالش‌های پس از سفر نیز چندان حائز اهمیت دانسته نمی‌شد. زنان برای مقابله با این چالش‌ها راهبردهای گوناگونی اتخاذ می‌کردند که طیفی از واکنش‌های منفعلانه تا فعالانه و خلاقانه را دربرمی‌گرفت. در مجموع، سفر تک‌جنسیتی با تنها برای زنان عرصه تجربه، محک‌زدن و اثبات قدرت، عاملیت و استقلال آن‌ها در جامعه معاصر ایرانی بود.

کلیدواژگان

گردشگری تک‌جنسیتی، گردشگری زنان، گردشگری زنان تنها، سفر زنانه.

۱. استادیار گروه پژوهشی جامعه‌شناسی گردشگری پژوهشکده گردشگری (جهاد دانشگاهی خراسان رضوی)
n.razavi@jdm.ac.ir n.razavi@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی، دانشگاه فردوسی مشهد
Zahra.baradarankashani@mail.um.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۹/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۲/۳۱

مقدمه

یکی از فعالیت‌هایی که در کنار کار و زندگی روزمره اهمیت بسزایی دارد، فراغت و چگونگی گذران آن است، زیرا این اوقات اگر به‌درستی سپری شود، می‌تواند موجبات رشد و ارتقای روحی افراد در زندگی شخصی آنان را ایجاد کند. پدیده اوقات فراغت در همه دوره‌های تاریخی وجود داشته است، اما امروزه با ورود به عصر مدرنیته با شکل گسترده‌تری از اوقات فراغت و راه‌های گذران آن روبه‌رو هستیم [۹؛ ۱۲].

یکی از اشکال گذران اوقات فراغت، سفر و رفتن به مکان‌هایی دور از محل سکونت است. اوری [۴۲] گردشگری را فعالیتی مفرح می‌داند که مخالفش به نام کار سازماندهی‌شده و نظم‌داده‌شده فرض می‌شود. به علاوه، گردشگری فرصتی است که در آن تجارب متفاوتی از زندگی روزمره حاصل می‌شود.

از سوی دیگر، پژوهش‌های موجود نشان می‌دهد که دسترسی همه افراد و زیرگروه‌های اجتماعی به فراغت و گردشگری به یک اندازه نیست و نابرابری وجود دارد [۳۷]. یکی از این زیرگروه‌ها زنان طبقه متوسط شهرنشین‌اند. از آنجا که نیمی از جمعیت کشور را زنان تشکیل داده‌اند، زنانی که پایه اصلی برای ایجاد یک خانواده سالم هستند و نقش مهمی در سلامت روحی و روانی خانواده خود دارند، اوقات فراغت آنان و اشکالی که از طریق آن این اوقات را سپری می‌کنند اهمیت زیادی دارد [۲؛ ۶؛ ۷؛ ۱۶؛ ۱۷؛ ۲۲].

به‌طور کلی، وقت درخور توجهی از اوقات زنان، به‌خصوص زنان متأهل، صرف کار خانگی می‌شود. بنابراین، حضور و غیاب زن در خانواده در کم‌وکیف‌خدماتی که فرزندان و همسر دریافت می‌کنند، مانند رسیدگی به تربیت فرزندان، پخت غذا، نظافت منزل و رسیدگی به شوهر و... تأثیر می‌گذارد [۱۳؛ ۱۴؛ ۱۵؛ ۱۸]. در یک بستر فرهنگی که مادر خوب، همسر خوب، کدبانوی خوب و مدیر خانه بودن شاخص‌ترین ویژگی‌های یک زن محسوب می‌شود [۳؛ ۱۱۷]، فشار هنجاری برای ادای تکالیف نقش زنانه در خانواده اهمیت بیشتری دارد. بدین ترتیب، زنان مجرد و متأهل با وجود نقش خانوادگی خود برای ترک منزل به قصد سفرهای تک‌جنسیتی با چالش‌هایی مواجه‌اند. به‌علاوه، فقط حدود ۱۵ درصد زنان ایرانی شاغل یا آماده‌به‌کار (فعال اقتصادی) هستند [۲۱؛ ۱۸]. این بدان معناست که دسترسی زنان ایرانی به منابع مالی به دلیل پایین بودن نرخ اشتغال محدود است. علاوه بر این‌ها، اگرچه آمار دقیقی از فعالیت‌های فراغتی و گردشگری زنان وجود ندارد، به استناد چکیده‌یافته‌های طرح آمارگیری گذران وقت، زمانی که مردان در طی شبانه‌روز برای فعالیت‌های تفریحی و فرهنگی، ورزشی و مصرف رسانه‌ای صرف می‌کنند در مجموع حدود ۲۰ درصد بیش از زنان است [۲۱؛ ۲۴]. مستندات یادشده حاکی از این است که هم به لحاظ مالی، هم به لحاظ زمانی و هم به لحاظ هنجاری با توزیع نابرابر فرصت‌های فراغتی بین دو جنس مواجهیم. باین حال، اگرچه پژوهش‌هایی در زمینه فراغت زنان در کشور انجام شده، پژوهش‌های

کمی در داخل و خارج از ایران برای بررسی تجربی گردشگری تک‌جنسیتی زنان با تأکید بر نقش زنانه ایشان در خانواده و محدودیت‌ها و چالش‌های سفر تک‌جنسیتی و شیوه‌های مواجهه زنان با آن‌ها انجام شده است.

علاوه بر این، نقش گردشگر، به‌طور عام، و نقش زن گردشگر، به‌طور خاص، الزاماتی دارد که باید دید چگونه با نقش زن به‌عنوان فرزند، مادر یا همسر در خانواده هم‌راستایی یا تضاد می‌یابد و زنان در مواجهه با نقش مدرن گردشگر تک‌جنسیتی در تقابل یا تلفیق با نقش سنتی و دیرپای زن در خانواده چگونه این دو را ادراک و بازتعریف می‌کنند. این تقابل و تلفیق در بستر اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و تاریخی جامعه ایرانی چگونه رخ می‌دهد و زن طبقه متوسط شهرنشین ایرانی چگونه و در چه فرایندی با مسائل قبل، حین و بعد از سفر خود روبه‌رو می‌شود.

بر این اساس، این تحقیق در پی پاسخ‌گویی به پرسش‌های ذیل است:

- زنان چه کارکردهایی برای سفرهای تک‌جنسیتی ادراک می‌کنند؟
- زنان در سفرهای تک‌جنسیتی، پیش، حین و پس از سفر چه چالش‌هایی را ادراک می‌کنند و برای مواجهه با این چالش‌ها چه راهبردهایی اتخاذ می‌کنند؟

پیشینه تجربی

مطالعاتی چند در حوزه گردشگری و اوقات فراغت زنان در پژوهش‌های داخلی و خارجی وجود دارد. تحقیقات خارجی حوزه گردشگری زنان و مسافرت‌های زنانه را می‌توان در دو دسته تقسیم کرد. دسته نخست این تحقیقات به بررسی علل انجام این نوع از سفرها و کارکردهای روانی و اجتماعی سفرهای زنانه پرداخته‌اند. بررسی خطرها و محدودیت زنان در سفرهای زنانه، نگرش جنسی به زنان و ایدئولوژی‌های فرهنگی و جنسیتی مردان به سفرهای زنانه محتوای تحقیقات دسته دوم را تشکیل داده‌اند. همچنین، می‌توان گفت که در تحقیقات خارجی فقط یک پژوهش یافت شد که به سفرهای زنانه با توجه به نقش زنان در خانواده پرداخته بود. این تحقیق نشان داد که زنان برای حفظ ارتباط خود با فرزندان خویش و قوی‌تر کردن این رابطه بعد از سفر خود معمولاً به خرید سوغاتی و هدیه اقدام می‌کنند [۲۴]. تحقیقات ایرانی نیز، به‌طور مستقیم، به موضوع سفرهای زنانه نپرداخته‌اند. در این زمینه، همه تحقیقات انجام‌شده از تاریخ اولین انتشار تا کنون در مجلات برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری^۱، مطالعات اجتماعی گردشگری^۲، گردشگری شهری^۳، گردشگری و توسعه^۴ و مطالعات مدیریت گردشگری^۵ بررسی

1. tourismpd.journals.umz.ac.ir

2. <http://journalitor.ir/>

3. <https://jut.ut.ac.ir/>

4. <http://www.itsairanj.ir/>

5. <http://tms.atu.ac.ir/>

شد و فقط یک پژوهش مرتبط با سفرهای زنانه انجام شده بود که به عوامل مؤثر در توسعه گردشگری و موانع سفرهای زنانه پرداخته بود و باقی پژوهش‌های داخلی بیشتر به اوقات فراغت زنان پرداخته بودند. در تحقیقات ذکرشده، سفر به منزله یکی از اولین انتخاب‌های زنان برای گذران اوقات فراغت مطرح شده است.

دسته نخست تحقیقات خارجی نیاز به استراحت و آرامش، خودسازی، ارتقای عزت نفس، تجربه مشاهده محیط طبیعی، اصالت وجودی و بالغ شدن را از علل رفتن زنان به این سفرها دانسته‌اند [۲۸؛ ۴۵]. بعضی از این تحقیقات ملاقات با افراد جدید، ارضای حس ماجراجویی، استقلال، اعمال قدرت جنسیتی زن، توانمندی، رشد خود، دستیابی به اهداف، حس آزادی و خودشکوفایی را نیز از کارکردهای روانی و اجتماعی این سفرها ذکر کرده‌اند [۲۶؛ ۳۴؛ ۴۳؛ ۴۴].

دسته دوم تحقیقات خارجی به بررسی مخاطرات سفرهای زنانه پرداخته‌اند. خطرهای فیزیکی، نگرانی از برداشت دیگران از سفر زنانه، ترس از حضور در فضاهای ناشناخته، ترس از آسیب‌پذیری و تنهایی در سفر، فقدان زمان و پول در سفر از خطرات مهمی است که معمولاً زنان در سفر با آن روبه‌رو هستند [۳۲؛ ۳۵؛ ۳۶]. یکی از موارد مهمی که به منزله نوعی ترس معمولاً در زنانی که سفرهای زنانه انجام می‌دهند مشاهده شده، دریافت نگاه جنسی از سوی مردان است؛ که به نوعی به شکلی ناخواسته زنان را مورد آزار و اذیت قرار می‌دهد و زنان با انجام دادن مسافرت‌های زنانه به نوعی در حال مقاومت علیه این نگرش جنسیتی از سوی مردان‌اند [۲۷؛ ۲۹؛ ۳۰؛ ۳۱].

در میان تحقیقاتی که در نشریات ایرانی منتشر شده، پاره‌ای از پژوهش‌ها مؤید این نکته بودند که سفر و گردشگری زنان اساساً امری مدرن است و گزارش‌های میدانی این تحقیقات نشان داده که سفر دلخواه‌ترین نوع فراغت برای زنان محسوب می‌شود [۵؛ ۱۵؛ ۱۶؛ ۱۹؛ ۲۰]. جهان‌بین [۱۱] نیز با بررسی زنان گردشگری که عموماً به‌طور خانوادگی یا گروهی به یک مقصد گردشگری رفته بودند، نشان داد که زنان از زمانی که قصد سفر می‌کنند معمولاً با محدودیت‌هایی از جمله مخالفت خانواده و دید منفی مردم به این نوع از سفرها روبه‌رو هستند. جمع‌بندی پژوهش‌های منتشرشده یادشده حاکی از این است که به‌رغم بعضی یافته‌ها در این زمینه، این تحقیقات در داخل و خارج از ایران تأکید چندانی بر بررسی تأثیر نقش زنانه در خانواده بر گردشگری تک‌جنسیتی زنان نداشته‌اند و کندوکاوهای عمیقی در این زمینه صورت نگرفته است.

چارچوب مفهومی

به لحاظ نظری، برای بررسی گردشگری تک‌جنسیتی زنان با تأکید بر نقش(های) آن‌ها در خانواده باید از دو زاویه به موضوع نزدیک شد. از طرفی، باید فراغت و گردشگری را از منظر جنسیت دید و از طرفی به نقش(های) زنان در خانواده توجه کرد.

امروزه، فراغت و گردشگری فعالیت‌هایی مصرفی تلقی می‌شوند. از این رو، نظریات این حوزه می‌تواند در فهم این پدیده‌ها نیز کمک کند. آبرکرامبی [۸: ۹۷] معتقد است که در فعالیت‌های مصرفی امروزی به جای وظایف کاری بر لذت و خوشی تأکید می‌شود. به علاوه، بر حقوق افراد برای تصمیم‌گیری درباره کنش‌هایشان و اهمیت مرکزی امیال مصرف‌کننده در هدایت زندگی تأکید می‌شود. از سوی دیگر، در جهان معاصر، انواع فعالیت‌های مصرفی شکل‌دهنده سبک زندگی است. به نظر چنی [۸: ۹۷] مصرف‌گرایی مدرن فرصت‌هایی در اختیار افراد قرار می‌دهد که از آن طریق بر قیدوبندهای طبقه و صور مختلف نابرابری ساختاری، خصوصیت جنسیت و نژاد غلبه کنند. چنی بر آن است که سبک‌های زندگی شکل مهمی از توانمندی و قدرت‌یابی فردی در متن مدرنیتهٔ پسین است که به قدرت‌یابی «سازماندهی خلاقانه فضای تجربه‌شده» مربوط است.

اگر گردشگری را به‌مثابهٔ فعالیتی فراغتی در نظر بگیریم، به تعبیر هریس [۳۴: ۳۶] قلمرو تجربهٔ آزادی انتخاب، خودابرازی و لذت است. همچنین به نظر روجک [۱۴: ۳۱] فراغت می‌تواند انگیزه‌بخش باشد و کسانی را که حس می‌کنند در دام مناسبت‌های کاری یا خانوادگی اسیر شده‌اند به فراسوی این وضعیت هدایت کند. می‌تواند آن‌ها را خوشحال‌تر و با هم‌مهربان‌تر کند و زمینهٔ شادی، لذت‌بردن و حس تعلق ناشی از بازی و سفر را پدید آورد. در عین حال، روجک [۱۴: ۳۲] فراغت را فارغ از هر قیدی نمی‌داند. او یادآور می‌شود که در رویکرد نظری کنش، مسیرهای رفتار در فراغت با عواملی چون شبکه‌های خانواده، فرم‌های اجتماعی، تفاوت‌های جنسی، تقسیم‌های نژادی، نابرابری‌های اقتصادی و دین ارتباط دارند. از دید روجک [۱۴: ۶۲]، خودمختاری و توانش شخصی تمام‌عیار و قائم به ذات نیستند. بلکه تمایل به برانگیخته‌شدن برای دستیابی به آن‌ها از لحاظ اجتماعی، مشروط و تابع معیارها و مجوزهای اخلاقی است که بستر اجتماعی در اختیار فرد قرار می‌دهد. این به آن معناست که انتخاب‌های فراغتی افراد همواره در چارچوب الگوهای از پیش موجود فراغتی قرار دارد که خارج از فرد است (به مفهوم فراتر بودن از ظرفیت‌های کنترل فرد)، مقدم بر فرد است (به مفهوم موجودیت داشتن پیش از فرد) و مقیدکننده و توان‌بخشنده است (به مفهوم تعیین شرایط انتخاب گزینه‌های فراغت). از همین رو، روجک [۱۴: ۳۴] استدلال می‌کند که کنشگران فراغت به بازسازی شرایطی که در آن قرار گرفته‌اند نمی‌پردازند، بلکه، به تبعیت از رفتار فراغتی معمول خود، این شرایط را اصلاح می‌کنند. از دیدگاه‌های نظریه‌پردازان می‌توان استنباط کرد که زنان به‌رغم اینکه تحت تأثیر قیدهای اجتماعی هستند، می‌توانند صورت‌های کنش فراغتی خود را با استفاده از ظرفیت‌های موجود تا حدی به طور بازاندیشانه و خلاقانه خلق کنند.

از سوی دیگر، زنان در خانواده نقش‌های متنوعی دارند. زنان مجرد عمدتاً به نقش فرزند و زنان متأهل به نقش‌های فرزند، همسر و گاه مادر منتسب‌اند. فمینیست‌ها معتقدند که اساساً

خانواده به سوی برابری و تقارن نرفته است و بر این باورند که خانواده مکان نابرابری است؛ جایی که زنان مطیع‌اند و نقش‌هایشان از پیش تعیین شده است. آنان بر این باورند که دو ساختار بسته از تابعیت و فرمان‌برداری زنان در خانواده وجود دارد [۵؛ ۱۰]:

- موقعیت زنان به‌عنوان همسران و مادران؛
- فرایند جامعه‌پذیری در خانواده.

این دو ساختار، گرایش‌های جنسیتی زن و مرد را در خانواده درونی می‌کند، آن را به فرزندان انتقال می‌دهد و باعث دائمی‌شدن سلطه مرد و مطیع‌بودن زن می‌شود. براساس این دیدگاه، انتخاب اینکه چه کسی باید در خانه کار کند یا برای مراقبت فرزندان و کارهای خانه در منزل بماند براساس ایدئولوژی نقش‌های جنسیت مطلوب است که از طریق عوامل بازار کار تقویت می‌شود. درواقع، صاحبان این دیدگاه معتقدند که چگونگی توزیع منابع مالی در خانواده به روابط قدرت بین زن و شوهر بستگی دارد و روابط قدرت به این امر برمی‌گردد که چه کسی حق تصمیم‌گیری دارد که چگونه و کجا پول خانواده صرف شود [۵]. اگرچه استدلال‌های آبوت و والاس به واقعیت نزدیک است، اینکه دگرگونی‌های تاریخی و فرهنگی محلی (در ایران) و تأثیرپذیری از فرهنگ جهانی چگونه روابط، موقعیت‌ها، فرایند جامعه‌پذیری و به‌طورکلی نابرابری را در جامعه ایران تحت تأثیر قرار داده و انتخاب‌های زنان را در خانواده و فراغت (از جمله گردشگری تک‌جنسیتی) مقید یا تسهیل می‌کند، بحث و بررسی نشده است.

با استناد به نظریه نقش می‌توان رویکرد معتدل‌تری را نیز ملاحظه کرد. ترنر [۱]: ۴۴۴-۴۴۵] در شرح ویژگی‌های نقش و شرایط شکل‌گرفتن آن به چند گزاره اصلی اشاره می‌کند، همچون:

- در هر موقعیت، کنش دوسویه، رفتارها، احساسات و انگیزه‌ها به تفکیک واحدهایی گرایش دارند که می‌توان آن‌ها را نقش نامید.
- در هر نقش، کنشگران را با جنبه‌هایی از رفتار و ویژگی‌هایی از موقعیت می‌شناسند که به نشانه‌های برجسته شناسایی نقش تبدیل می‌شود.
- اگر تغییر پایداری در رفتار کسانی که باید آن را بازی کنند یا در بستری که در آن نقش بازی می‌شود به وجود آید، ویژگی نقش- یعنی تعریف آن- تغییر خواهد کرد.
- هنگامی که نقش بنیاد شد، صرف نظر از کنشگران، ساختار نقش به پایداری گرایش دارد.
- گرایشی برای شناخت یک فرد ویژه با یک نقش ویژه وجود دارد.
- کنشگران گرایش دارند تا به گونه‌ای کنش کنند که فشار نقشی را که از تضاد و تناقض نقش و از بی‌کفایتی نقش برمی‌خیزد کاهش دهند و خشنودی حاصل از کفایت بالای ایفای نقش را افزایش دهند.

با توجه به آرای نظری یادشده، می‌توان استنباط کرد که زنان وقتی گردشگری تک‌جنسیتی را انتخاب می‌کنند، هم‌زمان نه‌تنها با الگوهای رفتاری، احساسی و انگیزشی نقش

خود در خانواده مواجه‌اند، بلکه با انتظارات نقشی گردشگر نیز مواجه‌اند. بنابراین، احتمالاً با گرانباری نقش و تضاد نقش مواجه خواهند شد و خواهند کوشید در مواردی تضاد و تناقضی را که به وجود آمده به شکلی کاهش دهند یا بازتعریف کنند، این بازخوانی و بازتعریف نقش احتمالاً در چارچوب ظرفیت‌های موجود و مقیدکننده زندگی اجتماعی رخ می‌دهد که جزئیات آن در بستر ایران معاصر به مطالعه‌های ژرفانگر نیاز دارد.

روش تحقیق

از آنجا که پژوهش‌های پیشین کمتر به کشف تفسیرها، معانی، دریافت‌ها و استراتژی‌های عملی زنان درباره سفرهای تک‌جنسیتی خود و نحوه مواجهه هم‌زمان آن‌ها با نقش خود به‌عنوان زن در خانواده و به‌عنوان گردشگر دست زده‌اند، این پژوهش از لحاظ روش‌شناختی رویکرد کیفی و تفسیری را اتخاذ کرده است. از این‌رو، این تحقیق از روش مردم‌نگاری با استفاده از تکنیک مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته در پی پاسخ‌گویی به پرسش‌های تحقیق است.

جامعه بررسی‌شده این پژوهش زنانی بودند که متعلق به پایگاه اقتصادی-اجتماعی متوسط و ساکن مشهد و بعضاً تهران بودند و به‌تنهایی یا همراه با زنان دیگر به سفر تک‌جنسیتی می‌رفتند. مشارکت‌کنندگان مورد نظر بر مبنای سطح تحصیلات، درآمد و شغل خودشان و علاوه بر آن درآمد و شغل همسرانشان (در مورد زنان متأهل) طوری انتخاب شدند که به‌طور متعارف در پایگاه اقتصادی-اجتماعی متوسط شناخته می‌شوند. مشخصات مشارکت‌کنندگان در جدول ۱ آمده است.

با توجه به روش و رویکرد انتخاب‌شده، ابتدا نمونه‌گیری نظری انجام شد. بر مبنای اصل «نمونه‌گیری نظری»، اعضای نمونه بر اساس محتوای اطلاعاتی‌شان و نه معیارهای انتزاعی روش‌شناختی انتخاب شدند [۲۳: ۱۳۸-۱۴۱]. برخلاف روش‌های نمونه‌گیری در روش تحقیق کمی، هدف نمونه‌گیری نظری نمونه‌گیری از افراد نیست، بلکه از نظام معنایی افراد نمونه‌گیری می‌شود. با این حال، در ابتدا با نمونه‌گیری سهل‌الوصول یا در دسترس آغاز کردیم و با روش گلوله‌برفی نمونه‌های بعدی انتخاب شدند. بر این اساس، تا رسیدن به درجه اشباع با ۱۴ نفر زن مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته انجام شد. جهت اخذ نمونه از گروه ذکرشده، ابتدا از طریق یک واسطه نمونه‌هایی انتخاب شدند و بعد از آن به تدریج نمونه‌ها با در نظر گرفتن حداکثر تنوع و نوسان در مقوله‌های سن، تحصیلات، وضعیت اقتصادی-اجتماعی متنوع شدند. این کار تا اشباع داده‌ها ادامه یافت. اشباع نظری زمانی حاصل می‌شود که محقق احساس کند داده‌های جدید صرفاً نتایج قبلی را تکرار می‌کند و مقوله جدیدی پدید نمی‌آید. پژوهش‌گر می‌تواند فرایند نمونه‌گیری خود را متوقف و تحلیل داده‌ها را (که طی فرایند گردآوری نیز در جریان بوده است) متوقف و کار را جمع‌بندی کند [۳: ۱۸۷].

تکنیک جمع‌آوری داده‌ها در این تحقیق مصاحبه‌های نیمه‌ساخت‌یافته و عمیق بود و در

جریان مصاحبه از راهنمای مصاحبه نیز استفاده شد [۴: ۱۰۵]. این راهنمای مصاحبه به زنان اجازه می‌دهد در مورد جوانب مختلف سؤال، روایت و تجارب خود را بازگو کنند. در حین مصاحبه هرگونه تأمل و جرقه‌های ذهنی مرتبط با داده‌ها که به ذهن می‌رسید یادداشت می‌شد و در ضمن گفت‌وگو یا در مصاحبه‌های بعدی از آن‌ها استفاده می‌شد. همچنین، داده‌ها پس از مصاحبه به متن تبدیل شد و پس از ورود به نرم‌افزار تحلیل داده‌های کیفی maxqda کدگذاری و تحلیل شد. در توصیف و تحلیل یافته‌های تحقیق، داده‌های کیفی باید تغییر شکل دهند و کاهش و تجمیع یابند تا قابل فهم شوند. متن مصاحبه‌ها برحسب واحدهای معنایی طی چندین مرحله کدگذاری و انتزاع شدند تا سطح بالاتری از انتزاع حاصل شود. در این پژوهش، از کدگذاری التقاطی [۱۶] استفاده شد که ترکیبی سازگار از چند روش کدگذاری است. به این منظور، از کدگذاری ساختاری و کدگذاری نمایشی استفاده شد. در روش کدگذاری ساختاری [۱۶] داده‌ها مقوله‌بندی می‌شود تا اشتراکات، تفاوت‌ها و ارتباطات بخش‌های قابل مقایسه بررسی شود. همچنین، از کدگذاری نمایشی [۱۶] برای کشف تجربه‌های درون‌فردی و بین‌فردی و کنش‌ها استفاده شد. در این روش، پژوهش‌گر با کدگذاری نمایشی به کیفیت‌ها، دیدگاه‌ها و انگیزه‌های مشارکت‌کننده دست می‌یابد. به علاوه، این روش کدگذاری فهمی عمیقی از اینکه انسان چگونه در کنش، واکنش و کنش متقابل اجتماعی کشمکش‌ها را تفسیر و مهار می‌کند، فراهم می‌آورد. همچنین، فرصت تأمل در هدف‌ها، کشمکش‌ها، ترفندها، نگرش‌ها و احساسات کنشگران را فراهم می‌کند.

برای اعتباریابی پژوهش‌های کیفی معیارهایی از سوی صاحب‌نظران این حوزه مطرح شده است. جانسون و کریستینسن، ۲۰۰۸، به نقل از محمدپور [۲۷: ۱۶۸]، چند راهبرد را برای ارتقای اعتبار تحقیق کیفی پیشنهاد کرده‌اند. تحقیق حاضر از سه راهبرد از این مجموعه بهره برده است:

- توصیف‌گرهای با استنباط پایین^۱ و تشخیص خارجی^۲
- توصیف‌گرهای با استنباط پایین: در ارائه یافته‌ها مکرراً این توصیف‌گرها ارائه شد.
- تشخیص خارجی: از پژوهش‌گران همکار خواسته شد تا گزارش پژوهش و به‌ویژه یافته‌ها را مطالعه و نظر خود را اعلام کنند.

همچنین گال، بورگ و گال [۲۵: ۹۹۵-۱۰۰۵] نیز دوازده ملاک اعتبارسنجی را معرفی کرده‌اند که از آن میان در تحقیق حاضر موارد ذیل به کار رفته است:

- سودمندی: در تحقیق حاضر تلاش می‌شود بصیرتی درباره سفرهای زنانه و نقش زنان

۱. کاربرد توصیف عبارت‌بندی‌شده بسیار نزدیک به گزارش‌های مشارکت‌کننده‌ها و یادداشت‌های میدانی محقق، عبارات کلمه‌به‌کلمه (مانند نقل قول‌های مستقیم) یک نوع بسیار رایج مورد استفاده از توصیف‌گران با استنباط پایین است.

۲. استفاده از متخصصان خارجی جهت ارزیابی کیفیت مطالعه.

- در خانواده به‌عنوان مادر، همسر و دختر در بین نمونه بررسی شده به دست آید؛
- تمامیت زمینه‌ای: سعی شد به جوانب مختلف موضوع از دید مصاحبه‌شوندگان پرداخته شود. از جمله به زمینه‌های شخصی، خانوادگی، محیطی و ارتباطات، ارزش‌ها، باورها و معانی نزد آن‌ها توجه شد؛
- سبک گزارش: در گزارش یافته‌ها، در ذیل مفهوم‌سازی‌های محقق، با استفاده از نقل قول‌ها تلاش می‌شود مخاطب از نزدیک با دنیای مشارکت‌کنندگان آشنا شود؛
- پیوستگی اسناد و مدارک: سعی شد با شرح دقیق مراحل اجرای تحقیق این پیوستگی حفظ و نشان داده شود.

یافته‌ها

توصیف سیمای زنان مصاحبه‌شونده

در این پژوهش، در مجموع ۱۴ مصاحبه با زنان مجرد و متأهل در بازه سنی ۲۰-۷۰ سال و با در نظر گرفتن وجود تفاوت در شرایط زندگی و نوع سفرهای آنان انجام شده است. در جدول ۱ ویژگی‌های زمینه‌ای مصاحبه‌شوندگان ارائه شده است. جهت حفظ ناشناس ماندن زنان به هریک از آنان نامی مستعار اختصاص داده شده است.

جدول ۱. مشخصات مشارکت‌کنندگان

اسم سن وضعیت تأهل	تحصیلات	شغل زن	تعداد فرزند (در صورت تأهل)	محل سکونت ^۱
مژگان ۲۶ مجرد	کارشناسی ارشد	راهنمای گردشگری	-	تهران
انسبه ۳۴ مجرد	کارشناسی ارشد راهنمای گردشگری- تدریس	-	-	مشهد
سمیه ۵۰ مطلقه	دکتری	کتابدار	-	مشهد
شقایق ۳۸ مطلقه	دکتری	کارشناس امور کامپیوتری	-	مشهد
زهرا ۲۷ مجرد	کارشناسی ارشد	دانشجو	-	تهران
وجیهه ۴۳ متأهل	سیکل	خانه‌دار	۱	مشهد
ستایش ۲۴ مجرد	کارشناسی	دانشجو	-	مشهد
مریم ۴۸ متأهل	ابتدایی	خانه‌دار	۳	مشهد
الهه ۴۰ متأهل	سیکل	خانه‌دار	۳	مشهد
عاطفه ۵۲ متأهل	سیکل	خانه‌دار	۵	مشهد
فاطمه ۷۰ بیوه	ابتدایی	خانه‌دار	۲	مشهد
ناهید ۵۸ متأهل	کارشناسی	معلم	۲	مشهد
راحله ۳۵ مطلقه	کارشناسی ارشد	مدیر مرکز خرید	-	مشهد
سحر ۳۸ مجرد	دکتری	مسئول بخش روان‌شناسی	-	مشهد

۱. با توجه به اینکه در این مطالعه دسترسی به زنانی که سفر تک‌جنسیتی داشتند با دشواری مواجه بود، نمونه‌های اخذ شده به صورت در دسترس یا با واسطه یک نفر از اعضای نمونه انتخاب شده و نمونه‌ها ساکن شهر تهران و مشهدند.

توصیف سیمای سفرها

در جدول ۲ توصیف جامعی از سفرهای مشارکت‌کنندگان ارائه شده است. ویژگی‌های بررسی‌شده شامل موارد ذیل بود: تعداد سفرها، نوع غالب سفرها، تعداد روزهای اقامت، محل اقامت در سفر، نحوه تأمین هزینه‌های سفر و همراهان در سفر.

جدول ۲. مشخصات سفرهای مشارکت‌کنندگان

اسم	تعداد سفرها	نوع سفرها	علايق در سفر	همراهان	تأمین مالی سفر	مدت سفر	محل اسکان
مژگان	۱۶	طبیعت‌گردی	تفریح	دوستان همجنس	خود فرد	۷	چادر
انسیه	۱۸	طبیعت‌گردی	تفریح	دوستان همجنس	خود فرد	۱۰	چادر
سمیه	۳	تفریحی	تفریح	دوستان همجنس	خود فرد	۷	هتل
شقایق	۶	تفریحی	تفریح	دوستان همجنس	خود فرد	۱۵	هتل
زهره	۵	تفریحی	پیااده‌روی	دوستان (دختر و پسر)	مادر	۱۰	منزل دوستان
وجیهه	۷	تفریحی	خرید	خواهر	خود فرد	۱۰	مسافرخانه
ستایش	۴	تفریحی	تفریح	دوستان (دختر و پسر)	پدر	۵	خانه دوستان
مریم	۳	مذهبی	زیارت	دوستان همجنس	شوهر	۱۵	هتل
الهه	۱۵	مذهبی	خرید	دوستان همجنس	شوهر	۲۰	هتل
عاطفه	۴	مذهبی	زیارت	فرزند دختر	فرزندان	۱۵	هتل
فاطمه	۳	مذهبی	زیارت	دوستان همجنس	دوستان و خویشاوندان	۱۰	هتل
ناهید	۵	تفریحی	تفریح/ پیااده‌روی	تنها	خود فرد	۳۰	منزل خویشاوندان
راحله	۴	تفریحی	خرید	دوستان همجنس	خود فرد	۱۵	هتل
سحر	۳	طبیعت‌گردی	تفریح	دوستان همجنس	خود فرد	۱۰	چادر

داده‌ها بعد از جمع‌آوری و ثبت به‌وسیله نرم‌افزار maxqda کدگذاری شدند. درنهایت، سه مقوله محوری شامل کارکردهای ادراک‌شده سفرهای تک‌جنسیتی زنان شامل کارکردهای سلبی و ایجابی ادراک‌شده از سوی زنان، چالش‌های خانوادگی قبل از سفرهای تک‌جنسیتی زنان و راهبردهای مواجهه از جمله: جلب رضایت، مدیریت منزل در غیاب زن و چالش‌های حین سفرهای تک‌جنسیتی زنان و راهبردهای مواجهه و چالش‌های خانوادگی بعد از سفرهای زنانه به دست آمد که نشان‌دهنده چالش‌های زن در خانواده در جهت انجام‌دادن سفرهای زنانه و کارکردهای سلبی و ایجابی سفرهای زنانه بود که در زنان عموماً برای انجام‌دادن این سفرها انگیزه ایجاد می‌کند.

کارکردهای ادراک‌شده سفرهای تک‌جنسیتی زنان

زنانی که به سفرهای تک‌جنسیتی می‌روند دو دسته کارکرد را برای این سفرها قائل‌اند. دسته‌ای از کارکردها سلبی و دسته دیگر ایجابی هستند. کارکردهای سلبی ناظر به مبدأ هستند و عمدتاً با ترک وظایف نقشی در مبدأ (به‌ویژه وظایف نقشی خانوادگی) و گریز از احساسات منفی مشخص می‌شود که زنان در مبدأ در خلال زندگی روزمره تجربه می‌کنند. کارکردهای ایجابی ادراک‌شده به جاذبه‌های حضور در مقصد معطوف‌اند و عمدتاً به صورت تجربه احساسات مثبت است که ناشی از پررنگ‌شدن نقش گردشگر در مقابل نقش‌های خانوادگی زن است.

کارکردهای سلبی ادراک‌شده

زنان مشارکت‌کننده مجموعه‌ای از کارکردهای سلبی را در سفر تک‌جنسیتی ادراک می‌کردند؛ از جمله گریز از خانواده و مسائل آن، دلزدگی از محیط زندگی، فراغت از کار، کاهش وابستگی، رهایی از محدودیت‌های عرفی / هنجاری زنانه، مقابله با ترس‌ها، نبود جذابیت در سفرهای خانوادگی و

سمیه (۵۰ ساله، مطلقه و کتاب‌دار): به‌خصوص چون ما شرایط سختی داشتیم. پدرم یک تصادف سختی داشت که باعث شده بود چند ماه که نه چند سال خونه‌نشین بشه و خوب روی من خیلی فشار بود. وضعیت خونه وضعیت خوشحال‌کننده‌ای نبود و اون سفرها به بهتر شدن حال من خیلی کمک می‌کرد.

ناهید (۵۸ ساله، متأهل و معلم): در مورد سفر رفتن واقعاً گاهی دوست دارم برم، چون مسئولیت زندگی روی دوشم خیلی زیاده و این مسئولیت شونه‌های من رو خسته می‌کنه و از هرچی فکرش رو بکنی خسته می‌شم. دوست دارم برم یک جایی که کار خونه نباشه و یک مدتی واقعاً مسائل بچه‌ها رو نبینم و واقعاً دور باشم. گاهی به نوشین می‌گم نوشین دلم می‌خواد دو تا بال دربیارم و از همین پنجره پرواز کنم و برم از مدرسه و از خونه و از مسائل جامعه به قدری خسته‌ام که دیگه نمی‌تونم، ادامه بدم.

سفر تک‌جنسیتی و بدون همسر برای بعضی زنان این فرصت را فراهم می‌آورد که از تنش‌ها و مسئولیت‌هایی که در حضور همسر گریزی از آن‌ها نیست موقتاً رهایی یابند. در واقع، در سفر تک‌جنسیتی، زنان موقتاً تا حدی وظایف و قیود نقش همسری را تعلیق می‌کنند.

وجیهه (۴۳ ساله، متأهل و خانه‌دار): آدم باید سفری بره که کسی باشه که خیلی بهش نزدیک نباشه. اگر با شوهرت بری، یک نوع دخالت‌هایی می‌کنه مثلاً اینجا برو اونجا نرو، یا می‌گه این کار رو نکن اون کار رو نکن، یا چرا دیر اومدی و... و حرف‌هایی پیش می‌آد که اعصاب آدم رو خرد می‌کنه. خیلی خدمت باید به شوهرت بدی توی سفر و سخته.

کارکردهای ایجابی ادراک‌شده

کارکردهای ایجابی به مقصد سفر و جذابیت‌های سفر تک‌جنسیتی برای زنان مربوط می‌شود. از جمله یادگیری در سفر، کسب تجارب نو، انرژی‌بخش بودن این نوع سفرها، احساس رهایی از زندگی روزمره، تعلیق زمان، تجربه فضای جدید، تجربه ارزش‌های معنوی، احساس استقلال، افزایش میزان سازگاری و آستانه تحمل، کاهش وابستگی و افزایش سطح انعطاف‌پذیری زن، احساس برابری و آزادی عمل دختر و پسر در خانواده و... .

پاره‌ای از کارکردهای ایجابی ادراک‌شده می‌تواند در مردان و زنان مشترک باشد، مانند: تعلیق زمان و تجربه فضای جدید.

شقایق (۳۸ ساله، مطلقه و کارشناس امور کامپیوتری): توی سفر یک حالت خلسه و نشنگی دارم و این حس انگیزه اصلی من توی سفره. خیلی مشکل ندارم، اما حال رو خوب می‌کنه. به دفعه انگار تازه متولد می‌شم و چیزی توی مغزم نمی‌گذره و اصلاً نمی‌تونم به چیزی فکر کنم.

غریبگی در سفر اگرچه برای هر مسافری از هر دو جنسیت آزادی عمل بیشتری فراهم می‌آورد، از آنجا که نوعاً هنجارهای سختگیرانه‌تر رفتاری برای زنان در فضاهای عمومی آشنا وجود دارد و زنان در محیط مبدأ بیشتر تحت کنترل اجتماعی هستند، در مقصد گردشگری آزادی عمل درخور توجهی را تجربه می‌کنند.

زهرا (۲۷ ساله، مجرد و دانشجو): اما تو یه شهر دیگه چون نمی‌شناسی فضا رو و آدم‌ها رو، می‌تونی راحت باشی و کسی هم تو رو نمی‌شناسه. اون جووری که دوست داری رفتار می‌کنی و این خیلی خوبه.

از دید بعضی زنان، سفر تک‌جنسیتی برای زنان بیشتر فرصت مواجهه مستقل با دشواری‌ها را فراهم می‌آورد، زیرا از حمایت مردان برخوردار نیستند. به‌خصوص، سفر تنها برای زنان نوعی خودآزمایی و هم‌اوردطلبی با خود تلقی می‌شود که درنهایت به خودسازی می‌انجامد.

زهر (۲۷ ساله، مجرد و دانشجو): من آدم ترسویی ام. یکی از دلایلی که می‌خواهم تنها سفر کنم این است که خوب به ترس‌ها غلبه کنم و باهاش مواجه بشم.

انسیه (۳۴ ساله، مجرد و راهنمای گردشگری): هر سفری که می‌ری باعث می‌شه منعطف‌تر بشی و میزان سازگاریت بالاتر می‌ره.

ستایش (۲۴ ساله، مجرد و دانشجو): توی سفر زنانه مجبوری خودت بارت رو بکشی. کسی حمایت نمی‌کنه ازت. بنابراین تغییر می‌کنی. وابستگی کمتر می‌شه.

سفر تک‌جنسیتی فرصت غلبه بر تفکرات غالبی را برای بعضی زنان فراهم می‌آورد؛ به‌ویژه اگر به سفرهای ماجراجویانه علاقه نشان می‌دادند:

زهر (۲۷ ساله، مجرد و دانشجو): توی سفر حس قدرت هم می‌کردم چون می‌دیدم هیچ فاصله‌ای نیست بین من با یک مرد... چون من خیلی معتقدم به برابری زن و مرد. من می‌خواستم با سفر کردن به یک‌سری ضعف‌هایی که فضای اجتماعی و جامعه‌پذیری مون به ما به‌عنوان یک زن داده غلبه کنم.

چالش‌های خانوادگی قبل از سفرهای تک‌جنسیتی زنان و راهبردهای مواجهه

زنانی که نوع خاصی از فراغت و تفریح به صورت گردشگری تک‌جنسیتی را انتخاب می‌کنند، هم‌زمان نقش خود در خانواده و نقش خود به‌عنوان گردشگر را تجربه می‌کنند. هم‌زمانی این دو نقش، چالش‌هایی برای زنان ایجاد می‌کند و زنان راهبردهایی را برای مواجهه با این چالش‌ها اتخاذ می‌کنند. در این بخش، این چالش‌ها و راهبردها در سه دسته قبل از سفر، حین سفر و بعد از سفر مفهوم‌سازی و دسته‌بندی شده‌اند.

جلب رضایت

یکی از چالش‌های مهم زنان مطالعه‌شده در این پژوهش جلب رضایت خانواده (والدین، همسر و فرزندان) برای رفتن به سفر تک‌جنسیتی/ تنها بود. عموماً خانواده با دلایلی از قبیل دوری مسافت، خطرناک بودن مسیر تا مقصد، بی‌معنا دانستن سفر تک‌جنسیتی/ تنها، حماقت‌آمیز خواندن سفر تک‌جنسیتی/ تنها، بی‌یاور «مرد» بودن در طی سفر، باور به ناتوانی زن در مواجهه با مشکلات در سفر و با واکنش‌هایی از قبیل ابراز نگرانی، ابراز دلتنگی، سرزنش، نگرانی از متارکه زن در سفر خارج از کشور و... با سفر تنها/ تک‌جنسیتی زنانه مخالفت می‌کردند.

زنان جوان‌تر و مجرد برای غلبه بر این چالش‌ها عمدتاً از راهبرد بی‌اعتنایی مقابله‌جویانه و مبارزه برای استقلال استفاده می‌کردند. اگرچه آزرده‌گی عاطفی خود را از مخالفت‌ها انکار نمی‌کردند.

سمیه (۵۰ ساله، مطلقه و کتاب‌دار): ببین من وقتی خیلی جوان‌تر بودم شماتت می‌شدم برای سفر رفتن. خیلی سرزنش می‌کردن و خیلی وقت‌ها گریه می‌کردم. اما خیلی پیگیر بودم برای استقلالم.

زنان میان سال و متأهل به طور عرفی و قانونی (به خصوص برای سفر خارج از کشور) خود را نیازمند جلب رضایت و موافقت همسر می‌دیدند. آن‌ها در مواجهه با این مسئله چند گونه راهبرد داشتند. بعضی در مقابل مخالفت‌های جدی راهبرد انفعال و مدارا را پیشه می‌کردند و دفعات سفرهای تک‌جنسیتی/تنها را کاهش می‌دادند، یا به سفرهای زیارتی اکتفا می‌کردند که همکاری و موافقت همسران در این زمینه بیشتر ارزیابی می‌شد.

مریم (۴۸ ساله، متأهل و خانه‌دار): اگر همین الان هم پیش بیاد سفر، دوست دارم برم، اما مسعود نمی‌دازه. هرچی پیرتر می‌شه نگران تر می‌شه برای من. می‌ترسه اتفاقی برام بیوفته. دلش تنگ می‌شه. فکر می‌کنه اذیت می‌شم. بچه‌هام نگران می‌شن می‌ترسن اتفاقی برام بیوفته. می‌گن هر اتفاقی بیوفته با غریبه‌ای، ولی اگر بابا باشه، خوب مراقبت. برای همین کمتر می‌رم. من هم می‌گم باشه دیگه چاره‌ای نیست. الان خیلی پیشنهاد می‌کنن، ولی نمی‌رم دیگه. شوهرم می‌گه نه الان.

بعضی زنان متأهل نیز با جدیت در مقابل قانون و عرف اجتماعی که زن را تابع مرد می‌داند می‌ایستادند و فرصت‌های حقوقی موجود در قانون را با پیگیری و پافشاری مطالبه می‌کردند. به نظر می‌رسید مردان نیز در نهایت تسلیم این جدیت می‌شدند.

عاطفه (۵۲ ساله، متأهل و خانه‌دار): راستش شوهرم موقع اینکه باید می‌اومد رضایت بده برای خروج از کشور، یه کم سخت بود. خیلی التماس کردم. چون می‌ترسید. می‌ترسید ازش جدا شم. برای همین خیلی التماس کردم تا اومد.

بعضی زنان نیز راهبردهای فعالانه اما کمتر مقابله‌جویانه را در پیش می‌گرفتند. این راهبردها عمدتاً از جنس متقاعدسازی و متکی بر تاکتیک مذاکره یا مبادله بود؛ مانند خدمت‌رسانی، وعده خرید سوغات، چرب‌زبانی و اعتمادسازی. بعضی از آن‌ها از این راهبردها با عنوان «ترفندهای زنانه» یا عناوین مشابه نام می‌بردند.

راحله (۳۵ ساله، مطلقه و مدیر مرکز خرید): اما پدرم یک خرده تعصب داره. اون هم خودش با زبون راضی می‌شه یا یه سوغاتی خوبی برایش می‌آرم خلاصه با زبون راضی‌ش می‌کنم.

سمیه (۵۰ ساله، مطلقه و کتاب‌دار): می‌دونم هر چیز ارزشمندی به‌سختی به دست می‌آد. وقتی تو محترمانه صحبت کنی و اون‌ها بدونن تو کجا می‌ری، کم‌کم راضی می‌شن. اون‌ها می‌دیدن که من درست رفتار می‌کنم. وقتی که دیدن من دارم راه درستی می‌رم.

مریم (۴۸ ساله، متأهل و خانه‌دار): هر مردی یک نقطه‌ضعفی داره. از اون راه می‌شه راضی‌ش کرد؛ مثلاً غذای خوبی برایش درست می‌کنم یا شب وقتی از سر کار اومد و برایش چایی و شام خوب گذاشتم و حالش خوب بود، ازش می‌خوام. بالاخره با یک ترفندهایی می‌شه راضی‌ش کرد.

استراتژی مبادله نیز یکی از راهبردهای متقاعدسازی بود:

ستایش (۲۴ ساله، مجرد و دانشجوی): ما مامان و بابا رو متقاعدشون کردیم که تنها برن سفر و گفتیم که نیازی نیست که بچه‌ها همه‌جا همراهتون باشن. مامان و بابا رو هم سوق می‌دیم که برن سفر مجردی. حتی مامانم خودش با دوستاش می‌ره تنها سفر و می‌گه تو هم با دوستات بهت بیشتر خوش می‌گذره. بابام هر هفته با دوستش می‌ره کوه. بعضی زنان (عموماً زنان جوان‌تر) مدعی بودند که اثبات توانمندی‌ها در حوزه‌های دیگر و ارتقای پایگاه اجتماعی خود موجب جلب اعتماد خانواده‌شان شده است. درواقع، نوعی «تعمیم توانمندی» رخ داده است.

سحر (۳۸ ساله، مجرد و مسئول بخش روان‌شناسی): خب ببین شرایط سن و کار و تخصصم دیگه خانواده‌م رو قانع کرده که من می‌تونم خودم رو مدیریت کنم و تنها سفر برم. گاه نیز به نظر می‌رسید خانواده وقتی زن را به شدت نیازمند فرصت فراغت می‌بیند، در هنجارهای سنتی خود که تحرک زن/زنان بدون مردان (به‌خصوص زنان جوان) را محدود می‌کند، تجدید نظر می‌کند. درواقع، این بار نوعی بازاندیشی از سوی خانواده صورت می‌گیرد و برای زن فرصت ایجاد می‌کند. بدین ترتیب، متقاعدسازی با سهولت بیشتری انجام می‌گیرد.

شقایق (۳۸ ساله، مطلقه و کارشناس امور کامپیوتری): خانواده‌م خیلی از این سفر من استقبال کردن چون دو سال آخر زندگی مشترک من و سالی که جدا شدم من خیلی اذیت شدم و افسرده شدم. روحیه من خوب نبود. وقتی دوستم می‌گفت بیا مالزی، مامانم می‌شناختش کامل از دوران دانشجویی‌م. خانواده‌م استقبال کردن که من برم و رفتم.

مدیریت منزل در غیاب زن

یکی از چالش‌های مهمی که به‌خصوص زنان خانه‌دار و متأهل یا دارای فرزند با آن روبه‌رو بودند مدیریت منزل (اعم از پخت‌وپز، نظم و پاکیزگی، رسیدگی به امور فرزندان و...) بود. چرخه زندگی زوجها نقش مهمی در شیوه مواجهه با این چالش داشت؛ مثلاً، داشتن فرزندان خردسال یا بالغ و داشتن فرزند دختر جوان که قدرت مدیریت منزل را در غیاب مادر داشته باشد راهبردهای متفاوتی را ایجاب می‌کرد. تفویض مسئولیت به زنی دیگر (مادر، دختر، دوست) یکی از راهبردهای متداول بود. درواقع، نقش خانوادگی زن متأهل در غیاب او باید از سوی شخص دیگری (عموماً زن دیگری) ایفا می‌شد. وضعیتی که لزوماً در مورد سفرهای تک‌جنسیتی مردان ممکن است صدق نکند.

عاطفه (۵۲ ساله، متأهل و خانه‌دار): دخترم خیلی کوچیک بود. وقتی می‌رفتم سفر، اون رو می‌بردم خونه دوست صمیمی‌م.

مریم (۴۸ ساله، متأهل و خانه‌دار): خب ما تو یه جلسه قرآن بودیم، یکی گفت

بچه‌ها ما می‌خواهیم بریم مسافرت. می‌ریم سوریه. هممون خانومیم. می‌آیین بریم؟ من هم اومدم خونه با مسعود حرف زدم و بهم گفت اشکال نداره برو. فقط گفت بچه‌ها رو چه کار می‌کنی؟ و من هم گفتم زنگ می‌زنم مامانم بیاد مشهد و مامانم اومد مشهد مراقب بچه‌ها بود یک هفته ده روز تا من برگردم.

حتی در زمانی که زنان مسئولیت خود را تفویض می‌کردند، ممکن بود نیاز باشد که ایفای نقش را به‌کلی تعلیق نکنند، بلکه آن را خارج از زمان متعارف (زودتر) ایفا کنند. این امر حاکی از این بود که مدیریت منزل، به‌عنوان جزئی از نقش زن متأهل، وظیفه‌ای نیست که زنان به‌سادگی بتوانند آن را به‌طور کلی تفویض کنند و احتمالاً جامعه‌پذیری این وظیفه نقش‌ی زن در خانواده به‌طور درخور توجهی موفق رخ داده است.

الهه (۴۰ ساله، متأهل و خانه‌دار): من یک‌سری از برنامه‌ها رو قبل سفر می‌چینم، مثل درست کردن غذا. وقتی دخترم کوچک‌تر بود، غذاها رو نیمه‌آماده می‌کردم و می‌گفتم فلان کار رو بکن و غذا رو درست کن. دخترم رو متقاعد می‌کردم. اون اولویتش درسش بود، بعد خونه. ولی راضی می‌شد.

مشارکت‌کنندگان به ندرت از راه‌حل‌های مشارکتی با همسر برای مدیریت منزل نیز سخن گفتند.

الهه (۴۰ ساله، متأهل و خانه‌دار): برای اینکه این سفر رو برم با شوهر صحبت کردم. گفتم ببین ما دیگه نمی‌تونیم سفر باهم بریم چون بچه‌ها رو نمی‌تونیم تنها بذاریم و به این خاطر قرار گذاشتیم باهم من اختیار خونه رو تو دست بگیرم و از بچه‌ها مراقبت کنم و خرج و مخارج دستم باشه و بذارم شوهرم بره مسافرت. اون بیاد پیش بچه‌ها باشه و من برم و این کار رو کردیم و اصلاً راضی کردنش کار سختی نبود. قشنگ توافق کردیم و هم اون پذیرفت هم من.

تأمین مالی سفر

یکی دیگر از چالش‌های زنان قبل سفر تأمین مالی سفر آنان بود که زنان متأهل و مجرد، به‌خصوص زنانی که شاغل نیستند و درآمدی ندارند، با آن روبه‌رو بودند.

زنان متأهل بررسی شده معمولاً این هزینه را از همسر یا خانواده پدری خود دریافت می‌کردند. اگر خود فرد منبع مالی غیر از همسر داشت (ارث، حساب بانکی و...)، تأمین این هزینه به‌مراتب ساده‌تر بود. در غیر این صورت، همسر و فرزندان هزینه سفر او را تأمین می‌کردند که البته این امر استقلال زنان را در انجام دادن سفرهای تک‌جنسیتی تحت‌الشعاع قرار می‌داد.

وجیهه (۴۳ ساله، متأهل و خانه‌دار): من تنها هم سفر می‌رم. یک بار رفتم مکه، یک بار رفتم کربلا، یک بارم رفتم سوریه، این‌ها رو بابام پولش رو داد و ما هم رفتیم.

الهه (۴۰ ساله، متأهل و خانه‌دار): اگر پولی لازم داشته باشم، هم از همسرم می‌گیرم، هم غیر اون من منبع درآمد دارم. من همسرم مهریه‌ام رو داده و من سرمایه‌گذاری کردم و ماهیانه پولی می‌گیرم. درواقع من یک منبع درآمد از طریق

مهریه‌ام دارم. توی صندوق‌های قرض‌الحسنه خونگی هستم.
عاطفه (۵۲ ساله، متأهل و خانه‌دار): شوهرم پول نمی‌ده. هزینه‌ی این سفرم رو از پسرم گرفتم و مادرم. شوهرم پولی نداد.
اما زنانی که مجرد بودند، در صورتی‌که شاغل بودند، طبیعتاً صاحب درآمد بودند که تمام یا بخشی از مخارج سفر را پوشش می‌داد که این استقلال آنان را افزایش می‌دهد.
انسیه (۳۴ ساله، مجرد و راهنمای گردشگری): به لحاظ مالی مستقلم و خرید یا سفرهای خودم رو خودم هزینه‌ش رو می‌دم.
زهرا (۲۷ ساله، مجرد و دانشجوی): هزینه‌ی سفرامم دو تا سفرم رو یک مقدارش رو خودم دادم یک بخشی‌ش رو هم خانواده داد و من هم خیلی پرهزینه نبودم.

چالش‌های حین سفرهای تک‌جنسیتی زنان و راهبردهای مواجهه

زنانی که سفر تک‌جنسیتی انجام می‌دهند در شرایط دوری از خانواده معمولاً دو گونه احساسات را تجربه می‌کنند. عده‌ای به شدت نگران والدین، فرزندان یا همسر خود می‌شوند و عده‌ای نگران این دوری نیستند و اتفاقاً همین فراغت، انقطاع نسبی و دوری از خانواده و کار روزمره مطلوب آن‌هاست.

انسیه (۳۴ ساله، مجرد و راهنمای گردشگری): الان وقتی می‌بینم کسی مریضه نمی‌رم سفر. اگر اونجا باشم، کسی مریضه خب برمی‌گردم نگرانی نداره. الان در شرایط عادی همه‌چیز خوبه چرا بیخودی نگران باشم.

مریم (۴۸ ساله، متأهل و خانه‌دار): بین وقتی مسافرت می‌ری از دردهات یادت می‌ره، از غصه‌ها یادت می‌ره. من وقتی رفتم همه‌چیز رو یادم رفت. اصلاً وقتی دور بودم نگرانی خونه رو نداشتم. وقتی مسافرت زیارتی می‌ری، یک عشق مسافرتی و یک عشق زیارت و امام‌هایی داری که همه‌چیز فراموش می‌شه. اصلاً به این فکر نمی‌کردم الان شوهرم چه کار می‌کنه، الان بچه‌م چه کار می‌کنه، خونه‌م چی شد. یک محبتی امام‌ها بهت می‌دن، خانواده و زندگی کلاً یادت می‌ره خیلی آرامش داره و خیلی خوبه.
وجیهه (۴۳ ساله، متأهل و خانه‌دار): وقتی دورم، حواسم هست به پسرم. بالاخره جوونه یه کم نگرانم.

ناهید (۵۸ ساله، متأهل و معلم): توی سفر درباره‌ی مسائل بچه‌ها همیشه نگران بودم. شوهر خواهرم می‌گفت که اینجا باش، تو ایرانی!

سمیه (۵۰ ساله، مطلقه و کتاب‌دار): خیلی نگران بودم از دوری مادرم و پدرم. سعی می‌کردم تماس بگیرم. اذیت می‌شدم یا افسرده می‌شدم، اما فکر می‌کردم چاره‌ای ندارم این استقلال راهیه که باید برم.

به نظر می‌رسید زنانی که نگرانی شدیدی را تجربه می‌کردند، می‌شد در دو گونه دسته‌بندی

کرد: نگرانی بعضی بیشتر جنبه عاطفی از جانب خودشان یا طرف مقابل داشت و برای بعضی بیشتر جنبه کارکردی داشت و ناشی از گسست موقت از نقش خانوادگی بود. دسته دوم دغدغه مدیریت منزل در غیاب خود را داشتند. هر دو دسته می‌کوشیدند با تماس تلفنی و ارتباط از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی نگرانی خود را رفع کنند.

الهه (۴۰ ساله، متأهل و خانه‌دار): می‌رم مسافرت زنگ می‌زنم. می‌دونم محمدحسین هفت باید بره مدرسه. من شیش شروع می‌کنم زنگ می‌زنم به موبایلش می‌گم پاشو لباس‌های محمدحسین رو آماده کن. چاشتش رو بذار و بفرستش بره مدرسه. ظهر زنگ می‌زنم می‌گم ناهار چه کار کردی و چی درست کردی فلان غذا رو درست کن. یوسف بخواد بره جایی می‌گم به من زنگ بزن و اون‌ها می‌زنن و مدام با من در ارتباط هستن.

واکنش خانواده به سفر تک‌جنسیتی و میزان استقلال شخصیت فرد و میل و توان او برای گسست از نقش خانوادگی خود نقش مهمی در شیوه مواجهه با چالش غیاب زن در خانه در حین سفر داشت.

شقایق (۳۸ ساله، مطلقه و کارشناس امور کامپیوتری): من خیلی آدم خودساخته‌ای هستم. مامانم خیلی خودساخته‌ست. اصلاً لازم نبود من هر روز هر روز زنگ بزنم. اگر به روز زنگ نمی‌زدم با خودش هزار تا فکر نمی‌کرد و این خیلی موهبت بزرگیه. اگر این جور نبود، من قطعاً نمی‌تونستم سفر برم.

چالش‌های خانوادگی بعد از سفرهای زنانه

یافته‌ها حاکی از این بود که عمده چالش‌های زنان با خانواده قبل سفر و حین سفر است. مهم‌ترین چالش زنان بعد از سفر مواجهه با پیامدهای غیبت زن در منزل بود. در واقع، چنان‌که انتظار می‌رفت، اغلب مشارکت‌کنندگان متأهل و دارای فرزند از این نکته سخن می‌گفتند که در غیاب آن‌ها وظایف نقشی آن‌ها به‌طور کامل از سوی فرد جایگزین انجام نگرفته است.

عاطفه (۵۲ ساله، متأهل و خانه‌دار): وقتی برمی‌گشتم... بچه‌ها کوچیک بودن خوب. خونه خیلی به هم ریخته بود، چون بچه‌ها کوچیک بودن، چون پسرها خیلی مراقبت نمی‌کنن، هیچی سر جاش نبود. به نظرم گند می‌زدن به همه چیز: رختخواب‌ها کثیف، همه چیز داغون بود، بعدش یک هفته باید جمع می‌کردم خونه رو.

گاه نیز با واکنش‌های منفی عاطفی اعضای خانواده (بدخلقی و بهانه‌گیری)، به خصوص فرزندان، مواجه می‌شدند:

فاطمه (۷۰ ساله، بیوه): دخترمم وقتی برمی‌گشتم، بدخلقی می‌کرد. ناراحت می‌شد. ولی خوب باز هم خوبه دیگه. یه دونه دختره ناراحت می‌شه من نباشم.

یکی از پیامدهای سفر تک‌جنسیتی و بدون اعضای خانواده، که در روایت یکی از

مشارکت‌کنندگان آمد، تجربه دریافت احساسات مثبت از سوی اعضای خانواده بود. غیبت زن [متأهل] موجب می‌شد جای خالی خدماتی که او در نقش مادر-همسر در امور منزل (به‌خصوص کار خانگی یدی) ایفا می‌کرد احساس شود و پس از مراجعت به‌طور ضمنی از خدمات خانگی معمول او قدرشناسی شود.

مریم (۴۸ ساله، متأهل و خانه‌دار): وقتی یک مدت دوری، تازه محبت خانواده بهت بیشتر می‌شه. وقتی برمی‌گشتم، شوهرم خوشحال بود برگشتم. فکر می‌کنم یک مدت دوری چون نیستم زن توی خونه نیست. ناهار نیست خونه تمیز نیست، باید خودش کار کنه ناراحته، ولی وقتی برمی‌گشتم کلی خوشحال بودن.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش به‌منظور بررسی ادراکات و فهم زنان ایرانی از سفر تک‌جنسیتی انجام شد. به این منظور از ۱۴ زن از طبقه متوسط ساکن مشهد و تهران مصاحبه عمیق انجام شد تا کارکردهایی را که برای این‌گونه سفرها بنا به تجربه زیسته خود ادراک می‌کنند بیان کنند. همچنین، به‌عنوان زن در نوسان بین نقش‌های خود در خانواده و نقش گردشگر چالش‌هایی که برای سفر تک‌جنسیتی ادراک می‌کنند بیان کنند و راهبردهای عملی خود برای مواجهه با این چالش‌ها را ذکر کنند.

گردشگری تک‌جنسیتی در بستر اجتماعی ایرانی آن ویژگی‌های متمایزی دارد که تجربه زیسته زنان از آن تأثیر می‌پذیرد. از سویی، میزان اشتغال زنان در ایران بسیار پایین‌تر از مقیاس جهانی است. چنان‌که یافته‌های این پژوهش نشان داد، گردشگری تک‌جنسیتی برای بسیاری از زنان (به‌ویژه زنان متأهل غیرشاغل) فرصتی برای گریز از وظایف نقشی در خانه (کار خانگی) و تجربه محیط‌های دیگر است. همچنین، فرصت تعاملات اجتماعی تازه و متنوع را برای زنان فراهم می‌آورد. پاره‌ای از این تجربه‌های خوشایند مشابه یافته‌هایی است که سایر محققان در بسترهای غیرایرانی یافته‌اند [۳۵؛ ۳۷؛ ۴۱]. اگرچه بعضی از کارکردها که زنان برای سفر ادراک می‌کردند می‌تواند با مردان مشترک باشد (از جمله فراغت از کار و گریز از محیط مأموس و روزمره)، سفر تک‌جنسیتی یا گاه به‌تنهایی تجارب متمایزی برای زنان ایجاد می‌کرد که در محیط مألوف زندگی ممکن نبود؛ مثلاً، زنان را از قید فشار هنجاری محیط‌های آشنا آزاد می‌کرد. این‌گونه سفرها در غیاب مرد(ان) همراه هم قابلیت‌های عملی و مهارتی زنان در مواجهه با دشواری‌ها و هم توان عاطفی آن‌ها را به چالش می‌کشید. به همین دلیل، به نظر می‌رسد در سفر تک‌جنسیتی، زنان احساس دوگانه‌ای را تجربه می‌کنند: از طرفی از بعضی از مسئولیت‌های روزمره‌شان آزاد می‌شدند و در جست‌وجوی استراحت و فراغت برمی‌آمدند [۲۶؛ ۳۴]. اما از طرف دیگر مسئولیت ویژه‌ای برای محافظت از خود و مدیریت عملی و احساسی

خود در سفر برعهده می‌گرفتند. برای بعضی از زنان این فرصتی جذاب برای خودآزمایی و خودسازی تلقی می‌شد. به همین سبب می‌توان استنباط کرد که سفرهای تک‌جنسیتی برای زنان ایرانی راهبردی است که از طریق آن تلاش می‌کنند به نوعی قدرت، عاملیت و استقلال خود را تجربه کنند، محک بزنند و اثبات کنند. این بخش از یافته‌ها با مطالعات اندرسون و لیتزل [۳۴] و روجک [۱۴] و هریس [۳۳] در باب فراغت همخوانی داشته است.

علاوه بر این، سفر تک‌جنسیتی و بدون همسر و فرزندان برای زنان متأهل فرصت انقطاع موقت از وظایف نقشی را برای زن فراهم می‌آورد. زنان به دو گونه در برابر این فرصت واکنش نشان می‌دادند: بعضی این انقطاع فیزیکی را با انقطاع ذهنی-عاطفی نسبی نیز همراه می‌کردند و سفر را به فرصتی «فراغتی» تمام‌عیار بدل می‌کردند. در مقابل، برخی دیگر با برنامه‌ریزی و نظارت از راه دور همچنان به ایفای وظایف نقشی خود در مبدأ ادامه می‌دادند. به روایت بعضی از زنان، امتیاز سفر تک‌جنسیتی همین انقطاع از وظایف نقشی زن در خانواده در طول سفر بود، زیرا ناگزیر نبودند که همچنان نقش مادر و همسر را در سفر ایفا کنند و به همسر و فرزندان خدمات ارائه کنند. با این حال، مدیریت منزل در دوران غیاب یکی از چالش‌های مهم زنان (به‌ویژه زنان متأهل) بود که عموماً با تفویض مسئولیت حل‌وفصل می‌شد.

جلب رضایت خانواده (والدین، همسر، فرزندان) یکی از چالش‌های عمده پیش از سفر برای زنان بود. این چالش از جنس ارتباطی بود و عمدتاً به تردید در قابلیت زنان در مدیریت خود طی سفر، فقدان حضور عاطفی آن‌ها در منزل، یا مدیریت منزل در غیاب آنان ناظر بود. جهان‌بین [۱۱] و کرمی [۲۴] نیز به بعضی از این تردیدها و بدبینی‌ها در پژوهش خود اشاره کرده‌اند. زنان راهبردهای متفاوتی در مواجهه با این چالش اتخاذ می‌کردند: بعضی راهبردها متکی بر گفت‌وگو و متقاعدسازی منطقی یا تأثیرگذاری عاطفی بود و بعضی بر تدابیر عملیاتی برای اعتمادسازی مبتنی بود. زنان در مواجهه با چالش جلب رضایت، بسته به مسئله اطرافیانی که با سفر تک‌جنسیتی یا تنهای آن‌ها مخالفت می‌کردند، ترفندهای خلاقانه متنوعی را به کار می‌بستند. بنابراین، این بخش که پیش از سفر رخ می‌داد، عرصه دیگری برای تجربه خلاقیت و عاملیت زنان بود.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد اگرچه وظایف نقشی زن در خانواده تا حدی از پیش مشخص شده است، در بستر ایران معاصر، زنان هنگامی که به انتخاب فراغتی دست می‌زنند و گردشگری تک‌جنسیتی را انتخاب می‌کنند، با خلاقیت‌هایی این نقش را باز تعریف می‌کنند و اعضای خانواده را وامی‌دارند که این تعریف جدید نقش را بپذیرند. با این حال، در اغلب موارد، اگرچه زنان در هنگام سفر نقش زنانه خود در خانواده را تقریباً وامی‌گذارند، معمولاً وظایف این نقش به زن دیگری تفویض می‌شود که نشان می‌دهد در بستر مطالعه‌شده کار خانگی همچنان به منزله جزئی از وظایف نقشی زنان شناخته می‌شود و مردان معمولاً مسئولیت آن را

نمی‌پذیرند. در مجموع، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که سفر تک‌جنسیتی برای زنان در بستر مطالعه شده عرصه‌ای برای کشمکش خلاق زنان برای دستیابی به فرصت‌های فراغتی است. به‌رغم اینکه به لحاظ عرفی و قانونی رضایت خانواده، به‌خصوص مرد خانواده (پدر و همسر) همچنان تا حدی بااهمیت تلقی می‌شود، به نظر می‌رسد مطالبه فراغتی زنان طبقه متوسط در زمینه سفر تک‌جنسیتی کم‌وبیش پذیرفته شده است و اگر چالش تأمین هزینه سفر و نقش کارکردی زن در خانواده به نوعی حل شود، نفس سفر تک‌جنسیتی زنان طبقه متوسط با مانع ارزشی و هنجاری بزرگی در جامعه ایرانی مواجه نیست.

ضمناً باید توجه داشت که زنان مطالعه‌شده از طریق نمونه‌گیری در دسترس از میان زنان طبقه متوسط ساکن کلان‌شهر انتخاب شده بودند و تنوع طبقاتی فاحشی در اعضای نمونه وجود نداشت. اینکه سفر تک‌جنسیتی در زنان طبقه پایین یا بالا به چه صورتی تجربه می‌شود، می‌تواند موضوع پژوهش‌های دیگری باشد. به علاوه، به‌طور کلی مفروض این است که یافته‌های پژوهش کیفی، در معنای کمی و آماری، تعمیم‌پذیر نیست.

منابع

- [۱] اچ. ترنر، جاناناتان (۱۳۹۳). *نظریه‌های نوین جامعه‌شناختی*، ترجمه علی‌اصغر مقدس و مریم سروش، تهران: جامعه‌شناسان.
- [۲] ذانی، مهری؛ زال، هدا (۱۳۹۰). «گردشگری زنان فرصت‌ها و تنگناها از دیدگاه اسلام»، سپهر (سازمان جغرافیایی)، س ۲۰، ش ۷۸، ص ۶۳-۷۰.
- [۳] استراس، آنسلم؛ کوربین، جولیت (۱۳۸۷). *اصول روش تحقیق کیفی نظریه‌مبنایی رویه‌ها و شیوه‌ها*، ترجمه بیوک محمدی، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- [۴] استربرگ، کریستین جی. (۱۳۸۴). *روش‌های تحقیق کیفی در علوم اجتماعی*، ترجمه احمد محمدپور و علی شماعتی، یزد: دانشگاه یزد.
- [۵] آبت، پاملا؛ والاس، کلر (۱۳۹۳). *جامعه‌شناسی زنان*، ترجمه منیژه نجم‌عراقی، مترجم، تهران: نی.
- [۶] باستانی، سوسن (۱۳۸۷). *جنسیت، فرهنگ، ارزش‌ها و نگرش‌ها*، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- [۷] بلالی، اسماعیل؛ بختیاری سفر، زهره؛ محمدی، اکرم؛ محقق، حسین (۱۳۹۵). «عوامل مؤثر بر تضاد نقش‌های زنان و رابطه آن با تعارضات خانوادگی در شهر همدان»، *جامعه‌شناسی کاربردی*، س ۲۷، شماره پیاپی ۶۴، ش ۴، ص ۱۱۷-۱۳۲.
- [۸] بنت، اندی (۱۳۸۶). *فرهنگ و زندگی روزمره*، ترجمه لیلا جوافشانی و حسن چاوشیان، تهران: اختران.

- [۹] پورامحمد، احمد؛ سالاروندیان، فاطمه (۱۳۹۲). «روند تحولات تاریخی فضاهای گذران اوقات فراغت زنان از قاجاریه تا کنون در شهر تهران»، *زن در توسعه و سیاست*، دوره ۱۰، ش ۳، ص ۵۱-۷۴.
- [۱۰] پیشگاهی فرد، زهرا؛ قدسی، امیر (۱۳۸۹). «نظریه‌های فرهنگی فمینیسم و دلالت‌های آن بر جامعه ایران»، *زن در فرهنگ و هنر*، دوره ۱، شماره ۳، ص ۱۰۹-۱۳۲.
- [۱۱] جهان‌بین، رضا (۱۳۹۵). «بررسی و تحلیل عوامل توسعه گردشگری از دیدگاه زنان گردشگر در شهرستان دره‌شهر»، *فصل‌نامه جغرافیا و مطالعات محیطی*، س ۵، ش ۱۹، ص ۷۵-۸۸.
- [۱۲] رستگار خالد، امیر؛ مصلحی جنابیان، نرگس؛ آذرنگ، ندا (۱۳۹۴). «بررسی میزان تعارض نقش‌های کاری و خانوادگی در بین زنان (پلیس و معلم) و عوامل مؤثر بر آن»، *فصل‌نامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ش ۲۴، ص ۱۳۰-۱۶۳.
- [۱۳] رفعت‌جاه، مریم؛ رشوند، مرجان؛ شهیدی زندی، مریم (۱۳۸۹). «تبیین جامعه‌شناختی فعالیت‌های فراغتی دختران جوان با تأکید بر عوامل آسیب‌شناختی آن»، *مطالعات راهبردی زنان* (فصل‌نامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان)، س ۱۳، ش ۵۰، ص ۳۰-۸۰.
- [۱۴] روجک، کریس (۱۳۹۵). *نظریه فراغت؛ اصول و تجربه‌ها*، ترجمه عباس مخبر، تهران: تیسرا.
- [۱۵] زروندی، نفیسه (۱۳۸۶). «نقدی بر دیدگاه‌های رایج فمینیستی»، *فصل‌نامه فرهنگی-دفاعی زنان*، ش ۴.
- [۱۶] سالدنا، جانی (۱۳۹۵). *راهنمای کدگذاری برای پژوهش‌گران کیفی*، ترجمه عبدالله گیویان، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- [۱۷] سرایی، محمدحسین؛ روستا، مجتبی؛ اشنویی، امیر (۱۳۹۱). «عوامل مؤثر بر گذران اوقات فراغت در مناطق شهری ایران (مطالعه موردی: منطقه ۸ مشهد)»، *فصل‌نامه علمی-پژوهشی برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، س ۲۷، ش ۷، ص ۲۵-۳۷.
- [۱۸] سفیری، خدیجه؛ باستانی، سوسن؛ قرائی دامداجا، لیلا (۱۳۹۴). «حمایت شبکه‌های اجتماعی غیررسمی و رضایت از اوقات فراغت زنان متأهل شاغل در شهر اردبیل»، *مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد*، ش ۲، ص ۵۳-۷۴.
- [۱۹] سفیری، خدیجه؛ مدیری، فاطمه (۱۳۹۱). «تفاوت‌های جنسیتی در اوقات فراغت»، *ماهنامه علمی تخصصی صدای جمهوری اسلامی ایران*، س ۱۰، ش ۶۱، ص ۹۰-۱۰۱.
- [۲۰] علوی‌زاده، سید امیر (۱۳۸۵). «بررسی چگونگی و نحوه گذران اوقات فراغت بانوان شهر کاشمر»، *فصل‌نامه جمعیت*، ش ۶۳-۶۴، ص ۶۲-۸۳.
- [۲۱] عنایت، حلیمه؛ نراهی، نرجس (۱۳۹۳). «بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مرتبط با

- میزان و نحوه گذران اوقات فراغت زنان (مطالعه موردی: زنان متأهل شاغل شهر نورآباد ممسنی)، فصل‌نامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، س اول، ش ۴، ص ۵۵-۳۳.
- [۲۲] فرهودی، رحمت‌الله؛ حبیبی، لیلیا؛ حاتمی‌نژاد، حسین؛ جعفری مهرآبادی، مریم؛ سالاروندیان، فاطمه (۱۳۹۰). «فضاهای ویژه و مشارکت زنان در فعالیت‌های فراغتی»، فصل‌نامه مطالعات گردشگری، ش ۱۵، ص ۱۰۸-۸۶.
- [۲۳] فلیک، اووه (۱۳۸۸). درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نی.
- [۲۴] کرمی، محمدتقی؛ کرمی، فیروزه (۱۳۹۳). «بررسی تعارض نقش‌های خانوادگی و اجتماعی بانوان و ارائه الگوی مناسب برای زندگی خانوادگی زنان شاغل، مطالعه راهبردی زنان»، فصل‌نامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، س ۱۶، ش ۶۴، ص ۴۶-۸.
- [۲۵] گال، مردیت؛ بورگ، والتر؛ جویس، گال (۱۳۸۴). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی (جلد اول)، ترجمه احمدرضا نصر و دیگران، تهران: سمت و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- [۲۶] لی، جان (۱۳۷۸). گردشگری و توسعه در جهان سوم، ترجمه عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری و همکاران، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
- [۲۷] محمدپور، احمد (۱۳۸۹). ضد روش: منطق و طرح در روش‌شناسی کیفی (جلد ۱)، تهران: جامعه‌شناسان.
- [۲۸] مرکز آمار ایران (بی‌تا). چکیده یافته‌های طرح آمارگیری گذران وقت- نقاط شهری تابستان ۱۳۹۴، بازبایی ۲۵ آذر ۱۳۹۶، از: https://www.amar.org.ir/Portals/0/Files/abstract/1394/ch_ytagvdnsh_94-2.pdf
- [۲۹] مرکز آمار ایران (بی‌تا). نتایج آمارگیری نیروی کار در پاییز ۱۳۹۵، بازبایی ۲۵ آذر ۱۳۹۶، از: https://www.amar.org.ir/Portals/0/Files/fulltext/1395/n_nank_95_3_v2.pdf
- [۳۰] نیکنام، کامبیز (۱۳۹۳). «مقایسه دو مفهوم گردشگر و زائر»، ویژه‌نامه علمی- ترویجی منظر، ش ۲۹، ص ۵۱-۴۶.
- [۳۱] نیومن، ویلیام. لاورنس (۱۳۸۹). شیوه‌های پژوهش اجتماعی (رویکردهای کیفی و کمی، ترجمه حسن دانایی‌فرد و حسین کاظمی، تهران: مهربان‌نشر.
- [۳۲] هاشمی رکاوندی، مجتبی (بی‌تا). مقدمه‌ای بر روان‌شناسی زن با نگرش علی و اسلامی، قم: شفق.
- [۳۳] هریس، دیوید (۱۳۹۳). مفاهیم کلیدی در مطالعات فراغت، ترجمه محمدسعید ذکایی و سنا چاوشیان، تهران: تیسرا.
- [34] Anderson LF, Littrell MA (1995). "Souvenir- purchase behavior of woman tourists", *Annals of tourism*, vol. 22. No. 2, PP 328- 348

- [35] Berdychevsky L, Gibson HJ, Bell HL. (2013). "Girlfriend getaways and women's well being", *Journal of leisure research*. Vol. 45, no 5, PP 602-623
- [36] Brown, L, Osman, H (2017). "The female tourist experience in Egypt as an Islamic destination", *annals of tourism research*, PP 12-22
- [37] Lin YC, Lehto XY (2014). *A study of female travelers needs trajectory and family life cycle*. *Journal of hospitality @ leisure marketing*. PP 37-41
- [38] Heimtun B. (2015). *The friend, the loner and the independent traveler: norwegian midlife single women's social identities when on holiday*. Gender, place & culture: a journal of feminist geography.
- [39] Jordan F, Aitchison C. (2014). "Tourism and the sexualisation of the gaze: solo female tourists' experiences of gendered power", *surveillance and embodiment. leisure studies*. PP 329-349
- [40] Jordan F, Gibson H. (1989). *Were not stupid... but well not stay home either: Perspective*, Master of Applied cultural Analysis, Lund University.
- [41] McNamara KE, Prideaux B. (2010). "A typology of solo independent women travelers", *International journal of tourism research*, 12. PP 253-26
- [42] Urry, J.(2005). *The Tourist Gaze*, Second Edition, London: SAGE Publication.
- [43] Wilson E, Little DE. (2005). "A "relative escape"? The impact of constraints on women who travel solo", *Tourism Review International*, 9(2), PP 155-175.
- [44] Wilson E, Little DE. (2008). "The solo female travel experience: exploring the geography of women's fear", *Current issues in tourism*, 11:2, PP 167- 186.
- [45] Kinnunen, Kristiina (2013). "Exploring Finnish Mothers Travel Risk Perception from an Ethnographic Perspective", *Master of Applied cultural Analysis*, Lund University.